

Krystian Propola

ORCID 0000-0002-6710-7203

DOI: 10.30657/pha.32.2020.09

(Uniwersytet Rzeszowski)

e-mail: k.propola@gmail.com

Cadyk Elimelech z Leżajska w świetle internetowego wydania amerykańskiego czasopisma „Jewriejskij Mir”

Streszczenie

Rosyjskojęzyczna ludność żydowska w Stanach Zjednoczonych wywodzi się w szczególności z kręgów dawnych Żydów radzieckich, którzy przybywali tam zwłaszcza w latach 80. i 90. XX w. Choć zazwyczaj identyfikowali się oni ze społecznością żydowską, pozostawali najczęściej sceptyczni w stosunku do judaizmu. Celem artykułu jest analiza treści artykułów poświęconych cadykowi Elimelechowi z Leżajska, które zostały opublikowane w wydaniu internetowym rosyjskojęzycznego czasopisma amerykańskiego „Jewriejskij Mir”. Zastosowanie w badaniu metody statystycznej pozwoli ustalić liczbę wzmianek na temat cadyka w tymże czasopiśmie, a także autorów, którzy wspominali o nim w swych tekstach. Jak zostanie wykazane, postać Elimelecha budziła i wciąż budzi szczególne zainteresowanie wśród publicystów związanych z religijnymi środowiskami żydowskimi. Prezentowany jest on przez autorów, w zależności od sytuacji, jako czołowa postać chasydyzmu lub też przyjazny mędrzec, który stał się istotną częścią żydowskiej tradycji.

Słowa kluczowe:

Elimelech z Leżajska, „Jewriejskij Mir”, religia, pamięć, chasydyzm

Uwagi wstępne

Elimelech z Leżajska niewątpliwie należy do najwybitniejszych przedstawicieli chasydyzmu. W swym dziele zatytułowanym *No'am Elimelech* (z hebr. *Łagodność Elimelecha*) nakreślił rolę cadyka w życiu lokalnych społeczności chasydzkich, a także stał się założycielem rodu leżajskich cadyków¹. Z tego też względu zarówno

¹ Więcej na temat Elimelecha zob. np. M. Buber, *Opowieści chasydów*, tłum. P. Hertz, Poznań 1986, s. 179-184; J. Doktor, *Elimelech z Leżajska*, zob. https://www.jhi.pl/psj/Elimelech_z_

jego postać, jak i ohel, otaczane są przez współczesnych przedstawicieli ruchu religijnym kultem. Celem pracy jest analiza artykułów dotyczących jednego z najwybitniejszych przedstawicieli chasydyzmu, zamieszczonych w internetowym wydaniu amerykańskiego czasopisma rosyjskojęzycznego „Jewriejskij Mir”. Ukazuje się ono w postaci tygodnika, zaś jego zakres tematyczny obejmuje informacje z zakresu polityki, religii oraz kultury. Uwzględnienie w niniejszych badaniach wyłącznie wersji internetowej gazety podyktowane zostało jej większą popularnością w kręgach posługującej się językiem rosyjskim ludności żydowskiej zarówno na kontynencie amerykańskim, jak i na świecie, w porównaniu z wydaniem tradycyjnym. To ostatnie kolportowane jest z kolei wyłącznie na terenie Stanów Zjednoczonych, zaś jego objętość jest ograniczona.

Rozważania nad artykułami poświęconymi Elimelechowi pozwolą stwierdzić, w jaki sposób postać cadyka wykorzystywana jest przez dziennikarzy wywodzących się ze środowisk dawnych sowieckich Żydów w Stanach Zjednoczonych. Posłużenie się w badaniu metodą statystyczną pozwoli ustalić liczbę wzmianek na temat cadyka w tymże czasopiśmie, a także autorów, którzy wspominali o nim w swych tekstach. Będzie to niezwykle istotne, gdyż w ten sposób zaprezentowane zostanie również środowisko rosyjskojęzycznych dziennikarzy żydowskich, dla którego postać Elimelecha z Leżajska stanowiła i w dalszym ciągu stanowi swoiste źródło inspiracji. Pozwoli to ponadto ocenić, czy kwestie dotyczące żydowskiej duchowości lub też związanych z nią osób mogą być w jakikolwiek sposób interesujące dla kręgu odbiorców „Jewriejskiego Miru”, a jeśli tak, to jak mogą one wpłynąć na kształtowanie się ich odrębnej tożsamości.

Frekwencja artykułów i ich autorzy

Odpowiedź na powyższe pytania nie jest możliwa bez uprzedniego poddania analizie kontekstów, w jakich pojawia się imię leżajskiego cadyka w badanych publikacjach. Trzeba bowiem pamiętać, że docelową grupą odbiorców założonego w 1992 r. i funkcjonującego od 2003 r. również w wersji internetowej czasopisma jest środowisko rosyjskojęzycznych emigrantów żydowskich z terenów dawnego Związku Radzieckiego. Fakt ten jest o tyle istotny, że znaczna część przedstawicieli tejże grupy na skutek polityki władzy radzieckiej oraz mieszanych małżeństw wyraźnie zatraciła swe związki z judaizmem². Bardzo często oni, a przy tym także ich potomkowie, przyjmują wobec religii postawę obojętną lub wręcz wrogą. Tymczasem za pewną ironię można uznać fakt, że założycielem oraz wydawcą „Jewriejskiego Miru” był rabin oraz wykładowca jednej z nowojorskich jesziw, Arje (Lew) Kacyn. Co istotne, to właśnie on wraz z pozostałymi, związanymi z gazetą przedstawicielami

Lezajska [dostęp 10 VI 2020]; M. Wodziński, *Groby cadyków w Polsce: O chasydzkiej literaturze nagrobnej i jej kontekstach*, Wrocław 1998, s. 24-26.

² Por. np. L. Remennick, *Russian Jews on Three Continents: Identity, Integration, and Conflict*, New Brunswick-London 2007. Należy jednak zaznaczyć, iż Remennick, poruszając kwestię religijności żydowskich emigrantów z terenów dawnego ZSRR, bardzo często odnosiła się do badań innych uczonych zatrudnionych przez różnorakie amerykańskie agencje badawcze, takich jak Samuel Kliger (S. Kliger, *The Religion of New York Jews from the Former Soviet Union* [w:] *New York Glory: Religions in the City*, red. T. Carnes, A. Karpathakis, New York 2001, s. 148-161) czy Dimitri Liachowicki (zob. D. Liakhovitsky, *Community Conversations with Young Russian Speaking Jewish Professionals. Report on Findings*, New York 2005).

sfery duchowej był autorem zdecydowanej większości publikacji, w których wspomniany jest Elimelech. Zobrazować to można za pomocą zestawienia tych autorów.

Tabela 1. Zestawienie autorów tekstów, w których pojawia się postać cadyka Elimelecha z Leżajska

Autor	Liczba artykułów
Sergiej Biarem ³	1
Meir Bruk	1
Ezra Chowkin	1
Arje (Leonid) Judasin	3
Arje (Lew) Kacyn	6 ⁴
Nachum Purer	1
Sonia Tuczyńska	1
Teksty anonimowe	2
Ogółem	16

Źródło: Badania własne na podstawie artykułów zamieszczonych na stronie internetowej czasopisma z lat 2003–2019.

W powyższym zestawieniu zdecydowanie największą grupę stanowią osoby związane bezpośrednio z ortodoksyjnym nurtem judaizmu. O Elimelechu w swych artykułach wspominali najczęściej zaangażowani w życie rosyjskojęzycznej społeczności rabini, tacy jak przywołany wcześniej Kacyn czy Meir Bruk⁵, bądź też żydowscy publicyści, wywodzący się ze środowisk ortodoksyjnych, do których z pewnością należą Judasin⁶, Chowkin czy Purer. W przypadku pozostałych autorów wzmianki o leżajskim cadyku pojawiają się rzadko, zazwyczaj okazjonalnie. Tę dysproporcję przedstawić można za pomocą odpowiedniego wykresu.

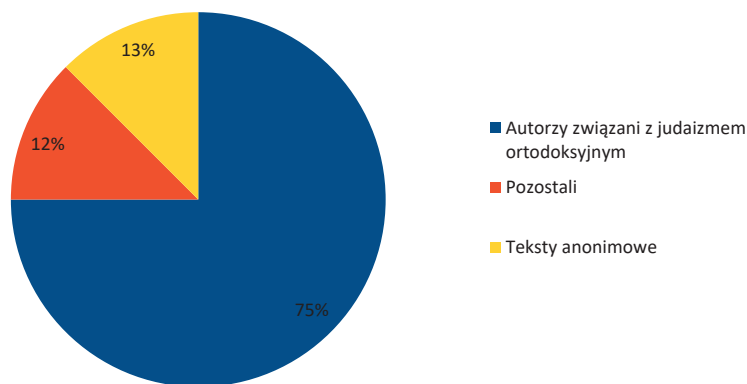
³ Choć w wydaniu internetowym „Jewriejskiego Miru” nazwisko Biarema figuruje w rubryce „Autor”, to jednak w praktyce cytował on publikację zamieszczoną oryginalnie przez Roberta Berga na portalu Jewish.ru, co też zostało na końcu tekstu odnotowane. Pierwotny artykuł nie został na stronie portalu zachowany. Por. С. Биарэм, *Сердце Утецова*, zob. <http://evreimir.com/98329/serdtse-utesova/> [dostęp 14 V 2020].

⁴ Do liczby artykułów autorstwa Kacyna doliczono również zamieszczoną czterokrotnie, bo kolejno w latach 2009, 2015, 2016 i 2018, publikację zatytułowaną *Wybacz sobie!* (ros. *Прости себя!*). W obliczeniach uwzględniono je jako osobne artykuły ze względu na fakt, iż przywoływano je w różnych latach i okolicznościach, a ponadto opatrzone one były całkowicie odmiennymi grafikami. Por. нр. Л. Кацин, *Прости себя!*, zob. <http://evreimir.com/122962/prosti-sebya/> [dostęp 16 V 2020].

⁵ Stoi on na czele wspólnoty rosyjskojęzycznych Żydów skupionej wokół nowojorskiego Centrum Żydowskiego w Brighton Beach.

⁶ Sam Judasin deklaruje związek z „litewskim nurtem judaizmu”, co należałoby rozumieć jako przynależność do tzw. litwaków. Por. *Арье Юдасин*, zob. <https://vaikra.com/author/ar-ye-yudasin> [dostęp 14 V 2020]. W takim wypadku poruszanie przez niego w artykułach kwestii dotyczących chasydyzmu może być nieco zaskakujące, zważywszy na liczne spory pomiędzy obydwoma wspólnotami.

Wykres 1. Wzmianki o Elimelechu w internetowym wydaniu czasopisma „Jewriejskij Mir” na liczbę autorów związanych z judaizmem ortodoksyjnym, pozostałych oraz teksty anonimowe (n=16)

Źródło: Badania własne na podstawie artykułów zamieszczonych na stronie internetowej czasopisma z lat 2003–2019.

Jak można zauważyć, aż trzy czwarte artykułów, w których przywoływana była postać leżajskiego cadyka, zostało opublikowane przez religijnych publicystów. Można więc założyć, że podobna działalność stanowiła i wciąż stanowi dla żydowskich edukatorów religijnych okazję do powiększenia grona swoich odbiorców. Zaskakujący wydaje się być jednak fakt, iż wielu z nich wywodzi się z kręgów tradycyjnie skonfliktowanych z chasydami. Za przykład posłużyć tu może osoba Judasina, który prywatnie utożsamia się z kręgami litwackimi. W związku z tym już samo wspomnianie przez nich postaci Elimelecha wydaje się prowokować do sformułowania pytania o przyczynę tych wzmianek. Całkiem możliwe, że traktowanie związku z religią bardziej jako formy identyfikacji z szeroko rozumianą tradycją żydowską, aniżeli jako rzeczywisty przejaw duchowości, jest charakterystycznym zjawiskiem nie tylko dla ogółu rosyjskojęzycznych Żydów w Stanach Zjednoczonych, ale też i żydowskich nauczycieli związanych z tymi środowiskami. Tym samym spory o charakterze teologicznym mogą mieć dla nich zdecydowanie mniejsze znaczenie.

Życie Elimelecha

Biorąc pod uwagę wszystkie teksty opublikowane w wydaniu internetowym „Jewriejskiego Miru”, sylwetkę Elimelecha zdecydowanie najlepiej przybliżył czytelnikom Arje Judasin. W swej publikacji z 2019 r. podjął on próbę ukazania życia i dorobku leżajskiego cadyka, a jednocześnie także proces kształtowania się jego duchowości. Na szczególną uwagę zasługuje styl, w jakim utrzymany jest sam artykuł. Niemalże już od opisu wczesnych lat przyszłego cadyka autor stara się wytworzyć w swej narracji klimat spokoju i bez troski, a jednocześnie też tajemniczości oraz mistycznej aury. Zobrazować to można za pomocą poniższego fragmentu:

Urodził się on, jako jeden z sześciu braci w rodzinie, w Galicji. W województwie małopolskim, w miasteczku – a może pręcej średniej wielkości wiosce – o oryginalnej nazwie Tykocin⁷ (...); w 1717 roku, w domostwie szanowanego rabina Eleazara-Lipy. Jak to się stało, że ojciec stał się „Lipmanem”, a syn przyjął nazwisko „Weissblum” („Biały kwiat”), tego nie wiem – może z powodu zapachu kwiatów miejscowej lipy?⁸

Jak można zauważyć na podstawie niniejszego przykładu, w przekazie zarówno Judasina, jak i wielu innych publicystów „Jewriejskiego Miru”, istotne miejsce, obok faktu historycznego, zajmuje również jego styl, który dla przeciętnego rosyjskojęzycznego odbiorcy wydawać się może atrakcyjnym i przyjemnym w lekturze. Dotyczy to tak praktykujących Żydów, jak i czytelników nieprzejawiających dotychczas większego zainteresowania kwestiami religijnymi. Dodatkowo pozwala to samym autorom na zaprezentowanie własnego warsztatu pisarskiego, a także stwarza im możliwość przedstawienia swych religijnych przemyśleń na forum publicznym. Potwierdza to niejako sformułowaną wcześniej tezę o wykorzystywaniu przez nich związanych z judaizmem postaci historycznych do „krzewienia” judaizmu wśród rosyjskojęzycznej ludności żydowskiej w Stanach Zjednoczonych.

Źródłem inspiracji dla myśli religijnej Elimelecha miały być nauki słynnego Dow Bera z Międzyrzecza, zwanego również Wielkim Magidem⁹. Wydaje się to być naturalne, gdyż, jak zaznacza zresztą Judasin, przyszły leżajski cadyk był jednym z jego uczniów. Marcin Wodziński w swej monografii *Groby cadyków w Polsce* stwierdza wręcz, że był on *jednym z najwybitniejszych, być może nawet najzdolniejszym uczniem Magida*¹⁰. Wzmianka o relacjach Elimelecha z Dow Berem może mieć w badanym tekście co najmniej kilka zastosowań. Przede wszystkim stanowi ona okazję do bliższego przedstawienia także i innej wybitnej postaci ruchu chasydzkiego. W przypadku Wielkiego Magida z Międzyrzecza jest to o tyle istotne, że był on uczniem jednego z twórców chasydyzmu, a jednocześnie wielkiego żydowskiego mistyka, Baal Szem Towa¹¹. Przywołanie przez Judasina związków tego pierwszego z Elimelechem stanowi więc nie tylko element życiorysu leżajskiego cadyka, ale też i próbę maksymalnego podwyższenia rangi jego osoby. Należy jednak zaznaczyć, że w tymże artykule przybiera to niekiedy formę znacznej hiperbolizacji tych relacji, o czym świadczą słowa:

Imię „Elimelech”, które przetłumaczyć można jako: „Mój Bóg jest królem”, nadano uczniowi ewidentnie nie przez przypadek; to właśnie bowiem przez Magida ustanowiona została tradycja „dworu chasydzkiego” z królem-rebe na jego czele. Czy to dlatego Magid nie sprzeciwił się odejściu Elimelecha z Międzyrzecza? Załóżmy, że chciał, aby

⁷ Judasinowi chodziło oczywiście o Tykocin znajdujący się współcześnie na terenie województwa podlaskiego, nieopodal Białegostoku.

⁸ Por. A. Юдашин, *Дядя Эля из деревни Лопухи*, zob. <http://evreimir.com/166618/dyadya-elya-iz-derevni-lopuxi/> [dostęp 20 V 2020].

⁹ Słowem „magid” (z hebr. „przemawiający”) określano wędrownych kaznodziejów żydowskich. Z czasem jednak stało się ono również przydomkiem, jaki nosili przywódcy ruchu chasydzkiego. Por. *Magid*, zob. <https://sztetl.org.pl/pl/sloownik/magid> [dostęp 20 V 2020].

¹⁰ Por. M. Wodziński, *Groby cadyków...*, s. 11.

¹¹ Grupa uczniów Baal Szem Towa, którą, poza Dow Berem z Międzyrzecza, tworzyły również takie postacie, jak m.in. Pinchas z Korca czy Menachem z Baru, uważana jest współcześnie za głównych propagatorów chasydyzmu w XVIII w. Dzięki ich autorytetowi ruch rozprzestrzenił się na terenach współczesnej Białorusi, Polski oraz Ukrainy. Zob. np. *Ibidem*; R. Elior, *Mistyczne źródła chasydyzmu*, tłum. M. Tomal, Kraków–Budapeszt 2009.

Elimelech nie pozostawał w cieniu, ale stworzył własne królestwo. Początkowo uczeń osiedlił się w wiosce Szinwa¹², ale z powodu konfliktu, który się tam rozpoczął, przeprowadził się do Leżajska w Galicji. W dalszym ciągu utrzymywał on jednak bliski kontakt z Magidem, którego niekiedy odwiedzał w Międzyrzeczu¹³.

Z pewnością jednym z najistotniejszych elementów narracji Judasina jest pomniejszenie, a czasami wręcz marginalizacja, roli pozostałych uczniów Dow Bera z Międzyrzecza. Autor w dalszej części tekstu wspominał jedynie, iż *największym autorytetem wśród uczniów Magida* cieszyli się po jego śmierci w 1772 r. Elimelech oraz Jechiel Michel ze Żłoczowa¹⁴. Takie stwierdzenie wydaje się być zbyt uproszczeniem. Należy bowiem pamiętać, że to właśnie dzięki uczniom Magida chasydyzm mógł rozprzestrzenić się w Europie Środkowo-Wschodniej, podobnie zresztą jak nauki Dow Bera. Poza wspomnianymi przez autora cadykami, przyczynili się do tego także i inni uczniowie Magida, np. Abraham z Kalisza czy też Lewi Icchak z Berdyczowa¹⁵. Jeszcze bardziej zaskakująca wydaje się być dalsza część artykułu, w której autor wspomina o przejściu przez Elimelecha dziedzictwa Wielkiego Magida, a także o okolicznościach, w jakich miało do tego dojść. Zgodnie z wersją przedstawioną przez Judasina, przesądzić o tym miała decyzja Jechiela Michela o wyjeździe z grupą 300 chasydów do Palestyny, skąd, w opinii autora, nie miał większych możliwości przewodzenia chasydom. Pomijając już co najmniej powierzchowne potraktowanie kwestii spuścizny Dow Bera i sytuacji wewnątrz ruchu po jego śmierci, na szczególną uwagę zasługuje przypisanie cadykowi ze Żłoczowa odpowiedzialności za organizację wyjazdu do Palestyny. Choć zdarzenie, o którym wspomina Judasin, jest autentyczne i miało miejsce w roku 1777, to na jego czele nie stał wówczas Jechiel Michel, lecz inny uczeń Magida, Menachem Mendel z Witebska, wraz z Abrahamem z Kalisza oraz Izraelem z Połocka¹⁶. Co ciekawe, zaledwie miesiąc wcześniej, w artykule poświęconym relacjom Dow Bera z Baal Szem Towem, publicysta stwierdził, że jedynym ewentualnym następcą Wielkiego Magida mógł być tylko Menachem Mendel¹⁷. Podobne błędy faktograficzne oraz brak konsekwencji oznaczać mogą, iż autor w trakcie prac nad przywołanymi publikacjami nie dysponował odpowiednią wiedzą, dotyczącą zarówno Elimelecha, jak i samej historii chasydyzmu. Możliwe jednak, że tego zaniedbania nie należy rozpatrywać w kategorii braku dziennikarskiego profesjonalizmu.

¹² Pewne wątpliwości budzić może kwestia poprawnej identyfikacji wspomnianej przez autora wioski. Po zakończeniu przez Elimelecha nauki u Dow Bera z Międzyrzecza, przyszły leżajski cadyk wraz ze swoim bratem, Zusją, był wędrownym kaznodzieją. Nim na stałe osiadł w 1772 r. w Leżajsku, mieszkał przez pewien czas w Łańcutu, w związku z czym możliwe jest, iż to właśnie tę miejscowość miał na myśli Judasin, pisząc w swym artykule o „wiosce *Szinwa*”. Co prawda, XVIII-wieczny Łańcut trudno z pewnością uznać za wieś, jednakże określenie to można w przypadku przyjęcia takiej interpretacji potraktować jako uproszczenie, bądź też nawet oznakę niewiedzy, autora.

¹³ Por. A. Юдашин, *Дядя Эля...*

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Na temat uczniów Magida zob. np.: J. Doktor, *Początki chasydyzmu polskiego*, Toruń 2017; R. Elior, *Mistyczne źródła...*

¹⁶ Początkowo grupa liczyła 300 chasydów pochodzących w większości z terenów Ukrainy. Po kilku miesiącach dołączyło do nich kolejne 50 osób. Zob. J. Doktor, *Początki chasydyzmu...*, s. 265.

¹⁷ Por. A. Юдашин, *Выбор хромого человека*, zob. <http://evreimir.com/165345/vybor-hromogo-cheloveka/> [dostęp 27 V 2020].

W tym miejscu należy bowiem pamiętać o zasygnalizowanym na początku niniejszych rozważań problemie stosunku amerykańskich Żydów rosyjskojęzycznych do religii. Brak zainteresowania tradycją judaizmu ze strony odbiorców przełożył się zapewne również na samo rozumienie przez religijnych publicystów „Jewriejskiego Miru” istoty swej pracy. Autorzy nie przywiązują wagi do dokładnej zgodności artykułów z faktami historycznymi, bowiem nie to jest ich celem. Często wręcz pomijają lub upraszczają kwestie, które są dla nich obce, co można ewidentnie zauważyć w przypadku Judasina, który, pomimo wnikliwej znajomości teologii judaizmu i przytoczenia sylwetki leżajskiego cadyka aż do chwili jego śmierci w 1786 r., ma dość ogólną wiedzę o filozofii chasydyzmu. W związku z tym pozostaje więc zadać pytanie o sens eksponowania przez dawnych Żydów radzieckich postaci takich, jak Elimelech z Leżajska. Najprawdopodobniej jest to związane z potrzebą „wytworzenia” przez tę grupę swego własnego kanonu duchowych wzorców.

Za potwierdzenie tej tezy posłużyć może fakt, że w publikacjach Judasina, a także w tekstach innych autorów, dość często przytaczane są słowa Elimelecha oraz czyny, jakich dokonać miał leżajski cadyk. Dla przykładu, Nachum Purer w swoim artykule zatytułowanym *Miejsce i czas*¹⁸ wspomina legendę o jednej z jego wizyt u innego ucznia Magida, Samuela Szelme Horowica z Nikolsburga¹⁹. Horowic słynął miał podobno z tak intensywnego zgłębiania Tory, że czynił to niekiedy nawet kosztem snu, często zasypiając w trakcie lektury.

Pewnego razu odwiedził go rebe Elimelech z Leżajska. Zobaczywszy, że rebe Szelme śpi, namówił go, aby ten położył się w łóżku i dobrze się wyspał. Kiedy rebe Szelme usnął pod ciepłym kocem, gość zamknął okiennice i wyszedł na palcach z pokoju. Rebe Szelme spał do następnego ranka. Kiedy obudził się, poczuł niespotykany przypływ siły. (...) Jego wypoczęty mózg wchłonął mądrości świętej księgi jak gąbka. „Teraz dopiero zrozumiałem, – powiedział rebe Szelme do zadowolonego gościa, – że służyć Wszechmogącemu można także zamykając powieki”²⁰.

Jak można zauważyć na przykładzie przytoczonego powyżej fragmentu, związane z Elimelechem chasydzkie legendy stosowane są przez redakcję „Jewriejskiego Miru” jako pewnego rodzaju element zakorzenionej w żydowskiej świadomości i tradycji mądrości. Leżajski cadyk stał się więc dla rosyjskojęzycznej społeczności żydowskiej swoistym mędrcom, którego przykład może być inspiracją duchową oraz życiową dla kolejnych pokoleń Żydów w Stanach Zjednoczonych i nie tylko. Co istotne, choć autorzy, tacy jak Judasin czy Purer, nie podają najczęściej źródeł przywoływanych przez nich legend, nie trudno zauważyć, iż posiłkują się oni powszechnie dostępną i popularną literaturą. W przypadku historii o wizycie Elimelecha u Szelme z Nikolsburga wydaje się być niemal pewne, że autor podczas prac nad artykułem sięgnął po zbiór opowiadań chasydzkich, zebranych przez żydowskiego filozofa Martina Bubera²¹.

¹⁸ H. Пурер, *Место и время*, zob. <http://evreimir.com/24529/> [dostęp 1 VI 2020].

¹⁹ Obecnie Mikulov.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Zob. M. Buber, *Opowieści chasydów...* Najprawdopodobniej z dzieła Bubera korzystał także przytaczany wielokrotnie w niniejszym artykule Judasin. W swojej publikacji dotyczącej życia Elimelecha przywołał on np. opowieść o przewróconej misie, która również przedstawiona została w książce. Por. *Ibidem*, s. 181; oraz А. Юдасин, *Дядя Эля...*

Relacje rodzinne

O ile Arje Judasin, przygotowując swoją sylwetkę Elimelecha, nie koncentrował się na rodzinnych relacjach leżajskiego cadyka, o tyle lukę tę wypełnił on w artykule dotyczącym innej wybitnej postaci chasydyzmu, prywatnie brata Elimelecha, Zusji z Annapola²². Rosyjskojęzyczny publicysta żydowski kreśli dość sielankowy obraz bogobojnej i raczej skromnej rodziny, w której Tora miała zajmować istotne miejsce, nawet pomimo braku religijnego wykształcenia. Autor podkreśla w tekście jednak, iż jest to jedynie jedna z wersji, bowiem według innej, ojciec Zusji i Elimelecha miał być zamożnym i dobrze wykształconym człowiekiem²³.

Relacje leżajskiego cadyka ze starszym bratem są niezwykle istotne z punktu widzenia rozważań nad osobą Elimelecha i jego duchowego rozwoju, ponieważ to właśnie Zusja miał go zapoznać z Wielkim Magidem²⁴. W rezultacie obydwaj bracia byli uczniami tego samego mistrza. Zarówno jednak artykuły „Jewriejskiego Miru”, jak i historiografia, wyraźnie akcentują różnice w osobowości oraz nauczaniu, które istniały pomiędzy nimi. Doskonale zobrazował to Meir Bruk w jednej ze swych publikacji w wydaniu internetowym czasopisma:

Rebe Elimelech z Leżajska rozwinął doktrynę cadyka jako autorytetu. Był „architektem” głównego nurtu chasydyzmu. W jego pismach cadyk podobny jest do „generała dowodzącego armią” swoich chasydów. Dyscyplina wprowadzona przez rebe Elimelecha była przeciwieństwem spontaniczności jego brata, rebe Zusji. Rebe Zusja był dokładnym przeciwieństwem swojego brata. Mówiono o nim, że nie może usiedzieć na lekcjach, ponieważ podczas studiów popadał w takie podniecenie i podekscytowanie z powodu bliskości Wszzechmogącego, że zmuszało go to do wybiegania z pokoju. On uosabiał wzniosłą duszę cadyka²⁵.

Jeszcze inaczej relacje pomiędzy Elimelechem a Zusją opisywał Arje Judasin: *Szczególną cechą Elimelecha była jego królewskość oraz umiejętność kierowania innymi i organizowania ich. Natomiast szczególną cechą Zusji była jego absolutna szczerłość – bez względu na sytuację i oczekiwania innych. Jeśli Elimelech jest twórcą systemu, Zusja jest „błaznem Króla Leara”, żyjącym z dala od wszystkich systemów²⁶.*

Nie sposób nie zauważyć, iż obydwaj autorzy starają się w swych tekstach ukazać różnice między braćmi jako klasyczny konflikt przeciwieństw. W tym przypadku jest to rywalizacja organizacji i pragmatyzmu Elimelecha z Leżajska ze spontanicznością Zusji z Annapola. Oczywiście zestawienie ze sobą tych różnic w publikacjach nie miało na celu sugerowania czytelnikom, że pomiędzy braćmi doszło do jakiejś otwartej walki o wpływy w kręgach chasydzkich. Głębsza lektura tych tekstów pozwala wręcz dojść do wniosku, że autorzy odnoszą się z taką samą sympatią zarówno

²² Por. *idem*, *Подарок золотой рыбки*, zob. <http://evreimir.com/178874/podarok-zolotoj-rybki/> [dostęp 1 V 2020].

²³ W pierwszym przypadku ojciec przyszłych cadyków miał być nosiwodą, zaś w drugim właścicielem gospody. Źródła miały być zgodne jedynie w kwestii jego żony, której wizerunek utrwalił się w tradycji jako kobiety niepiśmiennej, aczkolwiek także miłośniernej i pobożnej. Por. *Ibidem*.

²⁴ А. Юдасин, *Дядя Эля...*

²⁵ М. Брук, *Истоки и многообразие хасидизма*, zob. <http://evreimir.com/28555/> [dostęp 3 VI 2020].

²⁶ А. Юдасин, *Подарок золотой рыбки...*

do Elimelecha, jak i do Zusji. Wydaje się, że celem publicystów było raczej przedstawienie czytelnikom dwóch rodzajów pobożności żydowskiej – z jednej strony uważnego zgłębiania Talmudu, a z drugiej wiary radosnej, połączonej z ekstatycznymi doznaniem.

Należy wspomnieć, iż ekspozycja powiązań rodzinnych Elimelecha w artykułach „Jewriejskiego Miru” związana była nie tylko z relacjami pomiędzy leżajskim cadykiem a jego najbliższymi. Zdarzało się bowiem, że związki z nim deklarowały także osoby żyjące współcześnie. Takie wzmianki mogły być dla nich okazją do dyskusji nad kwestią ich pochodzenia oraz tożsamości. Za przykład posłużyć może w tym miejscu reportaż Soni Tuczyńskiej, która w 2014 r. przeprowadziła rozmowę z izraelskim artystą rosyjskojęzycznym Szmuelem Musznikiem. Pierwsza część publikacji ukazała się w wydaniu papierowym, natomiast następne na stronie internetowej czasopisma. Z punktu widzenia niniejszych rozważań najistotniejsza będzie część ostatnia, kiedy to pomiędzy dziennikarką a Musznikiem wywiązała się następująca rozmowa:

– *Niech mi pan powie, czy Nechama [żona Musznika – dop. K.P.] jest Żydówką sefardyjską?*

– *Skąd pani to przyszło do głowy? Ona jest Aszkenazi, podobnie jak ja czy pani.*

– *Ma bardzo ciemną karnację.*

– *No i co z tego? Pani też ją ma. Jest Izraelitką w siódmym pokoleniu, ale jej przodek pochodzi z Galicji. Rebe Elimelech z Leżajska, chasydzki cadyk w trzecim pokoleniu. On i jego młodszy brat, rebe Zusja z Annapola byli uczniami rabina Dow Bera. (...)*

– *Rebe Zusja z Annapola jest moim przodkiem ze strony ojca! (...)*²⁷

Przytoczony powyżej fragment rozmowy wyraźnie pokazuje, że kwestie związane z własnym pochodzeniem są niezwykle bliskie przynajmniej części rosyjskojęzycznych Żydów. Jednocześnie dowodzi on, iż dziedzictwo i dorobek Elimelecha oraz innych cadyków przetrwały w pewien sposób w pamięci ludności żydowskiej z terenów dawnego ZSRR. Pojmowane są one jednak przez nią bardziej w kategorii elementu kulturowej tożsamości aniżeli myśli religijnej, która, jak pokazały dotychczasowe rozważania, jest dla nich zazwyczaj obca.

Kontekst kulturowy

Dowodem na przetrwanie postaci Elimelecha z Leżajska w świadomości rosyjskojęzycznych Żydów może być piosenka z repertuaru radzieckiego artysty estradowego Leonida Utiosowa. Urodzony w rodzinie żydowskiej jako Lejzer Wajsbejn piosenkarz inspirował się niekiedy w swej twórczości kulturą Żydów oraz ich folklorem, o czym kilkakrotnie wspominali dziennikarze „Jewriejskiego Miru”²⁸. Przykładem tego może być w szczególności przygotowana przez niego w latach trzydziestych XX w. kompozycja „Wujaszek Elja”²⁹. Co ciekawe, melodię do utworu zaczerpnął on

²⁷ С. Тучинская, Шмуэл Мушник – хранитель Хеврона, zob. <http://evreimir.com/94060/shmuel-mushnik-hranitel-hevrona-3/> [dostęp 8 VI 2020].

²⁸ Por. np. С. Биарэм, *Сердце Утесова...*, А. Юдасин, *Дядя Эля...*

²⁹ Ros. „Дядя Эля”. Piosenka w wykonaniu Utiosowa wraz z wideoklipem przygotowanym w 1995 r. dostępna jest do odsłuchania w serwisie YouTube. Zob. Леонид Утёсов Дядя Эля, „YouTube”, zob. https://www.youtube.com/watch?v=5s-7fEI_MvA [dostęp 10 VI 2020].

z piosenki tworzącego w języku jidysz poety Mojżesza Nadira. Podobieństwo kompozycji można dostrzec również, porównując oryginalne słowa piosenki z 1927 r. z wersją Utiosowa, co też uczynił we wstępie do swojej sylwetki cadyka Arje Judasina. Ta pierwsza nosiła tytuł *Az der rebe Elimelech*, a jej początkowa zwrotka miała brzmieć następująco:

*Kiedy rebe Elimelechowi
robiło się bardzo wesoło,
on zdejmował tefilin³⁰,
zakładał okulary
i posyłał po dwóch skrzypków³¹.*

Tymczasem Utiosow przekształcił tę zwrotkę w następujący sposób:

*Jeśli dobry Wujaszek Elja
Czuł w sercu radość,
Czuł w sercu radość
Wujaszek Elja.
On zdejmował swój płaszcz,
Nakładał na czoło czapkę.
Wzywał wtedy skrzypków...³²*

Nie sposób nie zauważyć wzajemnego podobieństwa pomiędzy słowami powyższych zwrotek. Odwołanie się przez Judasina do niniejszej piosenki ma wymiar szczególnie. Po pierwsze, stanowi ono dowód pamięci o Elimelechu wśród przedstawicieli rosyjskojęzycznych Żydów zarówno w dawnych krajach ZSRR, jak i na świecie. W przypadku odbiorców wydania internetowego czasopisma, którzy wychowywali się na terenie państwa radzieckiego, jest to również odwołanie się do młodzieńczych lat, a także dawnych sentymentów. Ten emocjonalny wymiar obecności leżajskiego cadyka w pamięci oraz dorobku dawnych radzieckich Żydów z pewnością stworzył i w dalszym ciągu stwarza takim osobom możliwość spojrzenia na postać Elimelecha z nieznaną im dotąd perspektywy.

³⁰ Są to dwa kawałki pergaminu z napisanymi ręcznie wersetami Tory umieszczone w dwóch skórzanych pudełeczkach, które mężczyźni przymocowują rzemykami do lewego ramienia i czoła podczas modlitw w dni powszednie. *Tefilin*, zob. <https://sztetl.org.pl/pl/sloownik/tefilin> [dostęp 10 VI 2020].

³¹ W języku rosyjskim: „Когда ребе Элимелеху / становилось очень весело, / он снимал тефилин, / надевал очки / и посылал за двумя скрипачами”. Zob. А. Юдасин, *Дядя Эля...*

³² W języku rosyjskim: „Если добрый дядя Эля / В сердце чувствовал веселье, / В сердце чувствовал веселье / Дядя Эля. / Он снимал свой сюртучонок, / Надевал на лоб шапчонку. / Вызывал тогда он скрипачей...”. Zob. *Ibidem*.

Uwagi końcowe

Jak wykazały niniejsze rozważania, postać cadyka Elimelecha stanowi dla religijnych publicystów „Jewriejskiego Miru” narzędzie do prowadzenia religijnej edukacji wśród rosyjskojęzycznej ludności żydowskiej w Stanach Zjednoczonych. Jednocześnie przedstawiana jest ona w ich tekstach także jako swoisty wzór moralny, zarówno dla Żydów praktykujących judaizm, jak i tych, którzy jedynie poszukują podstaw swej żydowskiej tożsamości. By wzmocnić swój przekaz, autorzy bardzo często posługują się historiami lub przykładami dóbr kultury, które niekoniecznie mają bezpośredni związek z religią. W tenże sposób, w zależności od bieżących potrzeb publicystów, postać cadyka z Leżajska może być przedstawiana jako wielki mistyk bądź też sympatyczny mędrzec, którego nauki wywarły niepodważalny wpływ na żydowską tradycję i kulturę.

Bibliografia

Opracowania:

- Buber M., *Opowieści chasydów*, tłum. P. Hertz, Poznań 1986.
- Doktór J., *Elimelech z Leżajska*, zob. https://www.jhi.pl/psj/Elimelech_z_Lezajska [dostęp 10 VI 2020].
- Doktór J., *Początki chasydyzmu polskiego*, Toruń 2017.
- Elior R., *Mistyczne źródła chasydyzmu*, tłum. M. Tomal, Kraków–Budapeszt 2009.
- Kliger S., *The Religion of New York Jews from the Former Soviet Union* [w:] *New York Glory: Religions in the City*, red. T. Carnes, A. Karpathakis, New York 2001.
- Liakhovitsky D., *Community Conversations with Young Russian Speaking Jewish Professionals: Report on Findings*, New York 2005.
- Magid, zob. <https://sztetl.org.pl/pl/sloownik/magid> [dostęp 20 V 2020].
- Remennick L., *Russian Jews on Three Continents: Identity, Integration and Conflict*, New Brunswick–London 2007.
- Tefilin, zob. <https://sztetl.org.pl/pl/sloownik/tefilin> [dostęp 10 VI 2020].
- Wodziński M., *Groby cadyków w Polsce. O chasydzkiej literaturze nagrobnej i jej kontekstach*, Wrocław 1998.
- Арье Юдасин, zob. <https://vaikra.com/author/ar-ye-yudasin> [dostęp 14 V 2020].

Źródła internetowe:

- Биярэм С., *Сердце Утесова*, zob. <http://evreimir.com/98329/serdtse-utesova/> [dostęp 14 V 2020].
- Брук М., *Истоки и многообразие хасидизма*, zob. <http://evreimir.com/28555/> [dostęp 3 VI 2020].
- Кацин Л., *Прости себя!*, zob. <http://evreimir.com/122962/prosti-sebya/> [dostęp 16 V 2020].

- Пурер Н., *Место и время*, zob. <http://evreimir.com/24529/> [dostęp 1 VI 2020].
- Тучинская С., *Шмуэл Мушник – хранитель Хеврона*, zob. <http://evreimir.com/94060/shmuel-mushnik-hranitel-hevrona-3/> [dostęp 8 VI 2020].
- Юдасин А., *Выбор хромого человека*, zob. <http://evreimir.com/165345/vybor-hromogo-cheloveka/> [dostęp 27 V 2020].
- Юдасин А., *Дядя Эля из деревни Лопухи*, zob. <http://evreimir.com/166618/dyadya-elya-iz-derevni-lopuhi/> [dostęp 20 V 2020].
- Юдасин А., *Подарок золотой рыбки*, zob. <http://evreimir.com/178874/podarok-zolotoj-rybki/> [dostęp 1 VI 2020].

Filmy:

- Леонид Утёсов *Дядя Эля*, „You Tube”, zob. https://www.youtube.com/watch?v=5s-7fEI_MvA [dostęp 10 VI 2020].

Abstract

Rebbe Elimelech of Lizhensk in light of the online issue of American newspaper 'Yevreiski Mir'

The Russian-speaking Jewish population in the United States originates in particular from the circles of former Soviet Jews who came there mainly in the 1980s and 1990s. Although they usually identified with the Jewish community, they remained mostly skeptical towards Judaism. The purpose of the article is to analyze the content of articles devoted to Rebbe Elimelech of Lizhensk, which were published in the online edition of the Russian-language American newspaper, 'Yevreiski Mir'. The use of the statistical method in the study will allow to determine the number of mentions about the Tzadik in the newspaper, as well as the authors who mentioned him in their texts. As will be shown, the figure of Elimelech aroused and continues to arouse particular interest among journalists associated with Jewish religious environments. He is presented by the authors, depending on the situation, as a leading figure of Hasidism or a friendly thinker who became an important part of Jewish tradition.

Key words:

Elimelech of Lizhensk, 'Yevreiski Mir', religion, memory, Hasidism